

SOCK10: Kandidatuppsats, 15 hp

Seminariedatum: 2026-06-02

När gruppen formar verkligheten

En kvalitativ analys av Gemenskap, identitet, kontroll och normsystem i religiösa sekter

Wendy Nilsson

Handledare
Mikael Svensson

Abstract

Arbetets art: Kandidatuppsats

Sidantal: 41

Titel: När gruppen formar verkligheten

Författare: Wendy Nilsson

Handledare: Mikael Svensson

Datum: 2026-05-27

Syftet med denna studie är att analysera hur tidigare medlemmar beskriver processer av gruppstillhörighet, social kontroll och normförskjutning inom slutna religiösa grupper. Studien undersöker särskilt hur individer beskriver att normer, identitet och handlingsmönster successivt förändras inom grupperna samt vilka sociala och emotionella processer som framställs som betydelsefulla för lojalitet och acceptans av gruppens normsystem. Studien bygger på en kvalitativ tematisk analys av fem självbiografiska berättelser skrivna av tidigare medlemmar i Knutby Filadelfia och Peoples Temple. Analysen genomförs med stöd i Travis Hirschis teori om sociala band, John C. Turners teori om social identitet, Stephen Reichers teori om kollektivt beteende samt Erving Goffmans dramaturgiska perspektiv.

Resultatet visar att medlemskapet utvecklas genom gradvisa sociala processer där gemenskap, bekräftelse och känslan av mening får stor betydelse för individernas självförståelse och lojalitet till grupperna. Självbiografierna beskriver hur relationer till omvärlden successivt försvagas samtidigt som nya emotionella och sociala band skapas inom grupperna. Analysen visar även hur gruppidentitet, vi-och-dem-processer och social kontroll bidrar till att alternativa normsystem utvecklas där handlingar som avviker från samhällets normer gradvis normaliseras och legitimeras. Vidare synliggör resultatet hur grupperna upprätthåller positiva fasader utåt samtidigt som kontroll, manipulation och lydnad internaliseras inom gruppernas interna sociala verklighet.

Studien bidrar till ökad förståelse för hur normförskjutning, grupplojalitet och social kontroll kan utvecklas inom slutna religiösa miljöer samt hur tidigare medlemmar själva beskriver och ger mening åt dessa processer.

Nyckelord: sekter, social kontroll, social identitet, normbrytande beteende, gruppstillhörighet, Knutby, Peoples Temple, tematisk analys

Innehållsförteckning

1.1 Inledning.....	4
1.2 Syfte.....	5
1.3 Frågeställning.....	5
2.1 Tidigare forskning.....	5
2.2 Inträdesprocesser och kvarstannande i gruppen.....	6
2.3 Social kontroll.....	7
2.4 Normalisering av normbrott och alternativa moralsystem.....	8
2.5 Forskningslucka och relevans för föreliggande studie.....	9
3.1 Teori.....	10
3.2 Försvagade band till samhället och nya band till sekten.....	10
3.3 Gruppidentitet, vi-och-dem och kollektivt handlande.....	11
3.4 Roller, lojalitet och fasad.....	12
4.1 Metod.....	13
4.2 Metodologisk utgångspunkt.....	13
4.3 Val av material.....	13
4.4 Urval.....	14
4.5 Analysmetod.....	16
4.6 Forskningsetiska överväganden.....	17
5.1 Analys.....	18
5.2 Försvagade sociala band och skapandet av nya anknytningar.....	18
5.3 Social identitet och vi-och-dem-processer.....	23
5.4 Kollektivt beteende, lydnad och normalisering av normbrott.....	29
5.5 Roller, fasader och upprätthållandet av gruppens image.....	34
6.1 Diskussion.....	39
6.2 Metodreflektion.....	40
6.3 Framtida forskning.....	41

1.1 Inledning

Människors beteenden formas i stor utsträckning i samspel med de sociala sammanhang de ingår i. Inom kriminologi har detta länge varit en central utgångspunkt, där intresset riktas mot hur sociala relationer, grupptillhörighet och identitet påverkar individers handlande och förståelse av normer. Fokus ligger ofta på hur individer formas i samspel med sin sociala omgivning och hur normbrytande beteenden kan utvecklas genom sociala processer och gruppdyamik. Särskilt intresse har riktats mot grupper som kännetecknas av stark intern sammanhållning, tydliga gränser mot omvärlden och en hög grad av social organisering. I sådana sammanhang aktualiseras frågor om hur normer formas, upprätthålls och ges mening, samt hur individer upplever och förhåller sig till dessa normer.

Ett ofta uppmärksammat exempel är Peoples Temple och händelserna i Jonestown 1978, där över 900 människor miste livet. Rörelsen, som leddes av Jim Jones, har kommit att diskuteras i relation till frågor om grupptillhörighet, auktoritet och social påverkan. Även i en svensk kontext har liknande teman aktualiserats genom Knutby Filadelfia, en pingstförsamling som blev föremål för omfattande uppmärksamhet efter mordet och mordförsöket i Knutby år 2004. Fallen har väckt frågor om relationer, lydnad, manipulation och social kontroll inom slutna religiösa miljöer, och belyser hur sociala sammanhang kan påverka individers förståelse av normer och handlingar.

Med denna bakgrund riktas studiens intresse mot hur individer beskriver sina erfarenheter av att leva i slutna religiösa grupper och hur sociala relationer, grupptillhörighet och interna normsystem kan påverka individers identitet, världsbild och handlande. Studien undersöker hur tidigare medlemmar beskriver livet inom Peoples Temple och Knutby Filadelfia, med fokus på hur normer, lojaliteter och föreställningar formas och upprätthålls inom grupperna. Särskild uppmärksamhet riktas mot hur individerna beskriver processer där handlingar och värderingar som avviker från det omgivande samhällets normsystem successivt normaliseras, legitimeras och integreras i gruppens sociala verklighet.

Ämnet är relevant i relation till samtida frågor om social påverkan, grupptillhörighet och slutna gemenskaper. Liknande sociala processer kan återfinnas i andra miljöer där stark intern sammanhållning och tydliga gruppnormer påverkar individers identitet och handlande, exempelvis inom extremistiska rörelser, digitala gemenskaper eller andra slutna sociala sammanhang. För att närma sig individens perspektiv baseras studien på självbiografiskt

material, vilket möjliggör en fördjupad förståelse av hur erfarenheter, tolkningar och meningsskapande kommer till uttryck ur ett inifrånperspektiv.

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att analysera hur individer beskriver och förstår sina erfarenheter av sociala band, grupptillhörighet och normer inom slutna religiösa sammanhang. Studien syftar till att undersöka hur tidigare medlemmar beskriver erfarenheter av grupptillhörighet, social kontroll och identitetsförändring inom slutna religiösa grupper, samt hur individers förståelse av verklighet, relationer och handlingsmönster påverkas i dessa miljöer.

1.3 Frågeställning

Hur beskriver tidigare medlemmar processer där normer, identitet och handlingsmönster förändras inom slutna religiösa grupper?

Vilka sociala och emotionella processer framställs som betydelsefulla för individers lojalitet och acceptans av gruppens normsystem?

2.1 Tidigare forskning

Forskning om sekter och slutna religiösa grupper har under lång tid uppmärksammat hur social kontroll, gruppdyamik, identitetsförändring och lydnad formas inom starkt reglerade miljöer (Lalich & Tobias, 2006; Dawson, 2010). Ett återkommande resultat är att normbrytande beteende i dessa sammanhang sällan kan förstås enbart utifrån individuella egenskaper eller personliga motiv. I stället betonas hur handlingar utvecklas i relation till gruppens sociala struktur, ideologi och interna maktförhållanden. Forskningsfältet är brett och forskningen om nya religiösa rörelser har även institutionaliserats genom organisationer som INFORM, vilka arbetar med att samla och sprida forskning om sekter och slutna religiösa grupper. I denna studie avgränsas genomgången till forskning som är särskilt relevant för frågan om hur handlingar och värderingar som avviker från det omgivande samhällets normer kan utvecklas, legitimeras och normaliseras inom slutna religiösa grupper. Fokus riktas därför mot tre återkommande teman: Inträdesprocesser och kvarstannande i gruppen, social kontroll samt normalisering av normbrott.

2.2 Inträdesprocesser och kvarstannande i gruppen

Forskning har visat att medlemskap i religiösa slutna grupper behöver förstås som en gradvis process snarare än som resultatet av plötsligt tvång eller irrationella beslut. Forskning om identitet inom sekter visar att inträde i en sådan miljö innebär en omfattande omställning där individen behöver utveckla en ny både individuell och social identitet. Denna process innebär att individen måste skapa inre sammanhang, anpassa sig till en ny social miljö och omtolka sina tidigare tankesätt och handlingsmönster (Gajewski, 2020, s. 235). Identitet förstås som en dynamisk och reflekterande process, där individen kontinuerligt tolkar sig själv i relation till förändrade livssituationer och sociala sammanhang. Vilket ger en förklaring till varför man är mottaglig för ett normsystem som bryter mot konventionella normer i samhället. När identitet, sociala nätverk och verklighetsuppfattning knyts till gruppen framstår lydnad som rationellt, medan motstånd eller utträde kan upplevas som hotfullt eller omöjligt. Detta perspektiv kan även relateras till forskning om *identity fusion* (Swann et al., 2012, s. 441–443). Swann visar att gruppstillhörighet i vissa sammanhang kan bli så stark att individens personliga identitet smälter samman med gruppens identitet. När detta sker ökar benägenheten att underordna sig gruppens mål, visa stark lojalitet och i vissa fall acceptera långtgående uppoffringar för gruppens skull (Swann et al., 2012 s. 443–446). Sådana processer är relevanta för förståelsen av varför individer kan stanna kvar i grupper även när de utsätts för kontroll eller börjar uppleva tvivel. Hogg et al. (2017) beskriver i sin studie *Social identity: The role of self in group processes and intergroup relations*, att människor i situationer präglade av osäkerhet kan söka sig till grupper med tydliga normer, stark sammanhållning och auktoritativa ledare eftersom dessa erbjuder stabilitet och identitet.

2.3 Social kontroll

Ett andra återkommande tema i forskningen handlar om hur kontroll utövas inom slutna religiösa grupper. I en svensk kontext har forskning uppmärksammat Knutby Filadelfia och hur social kontroll, andlig auktoritet och uteslutningsmekanismer fungerat inom församlingen (Frisk, 2018). Studien av Knutby Filadelfia visar hur så kallad “spiritual shunning” fungerade som ett system där individer isolerades från gemenskapen av andliga skäl. Uteslutning innebär inte enbart förlust av social tillhörighet, utan kan också upplevas som ett hot mot individens frälsning och relation till Gud (Frisk, 2018, s. 1–2, 12–13). Därmed förstärktes kontrollen genom att social exkludering och andlig mening sammanföll. Forskningen visar vidare att denna typ av kontroll ofta präglas av osäkerhet och godtycklighet. I studien

beskrivs hur individer i Knutby församlingen successivt kunde “falla ur nåd” utan tydliga regler för vad som uppfattades som fel. Detta skapade beroende av ledarskapets tolkningar och ökade medlemmarnas benägenhet att internalisera gruppens normer (Frisk, 2018, s. 10–12). Möjligheten att återfå sin position var ofta oklar och villkorad av underkastelse, arbete och lydnad, vilket ytterligare förstärkte gruppens makt över individen (Frisk, 2018, s. 13–19). Liknande mönster återkommer i bredare forskning om sekter och nya religiösa rörelser. Tidigare medlemmar beskriver hur beteenden, känslor, tankar och sociala relationer successivt kom att regleras av gruppens normsystem och ledarskap. Kontroll utövades genom social isolering, beroendeskapande relationer, skuld, skam och emotionell påverkan (Coates, 2015, s. 105–113). Lalich (2004) beskriver hur stark ideologisk kontroll och emotionella relationer kan skapa vad hon benämner som “bounded choice”, där individens handlingsutrymme successivt begränsas inom gruppens sociala och moraliska system. Sammantaget pekar forskningen på att kontroll i dessa miljöer inte enbart är fysisk eller formell, utan i hög grad social, moralisk och känslomässig.

2.4 Normalisering av normbrott och alternativa moralsystem

Ett tredje centralt tema gäller hur handlingar som avviker från samhällets normer kan normaliseras och legitimeras inom gruppen. I slutna religiösa miljöer kan alternativa moraliska system utvecklas där gruppens regler ges högre status än det omgivande samhällets normer. Forskning om Knutby visar exempelvis hur ledarskapet definierade vem som befann sig i rätt eller fel andligt tillstånd, vilket gav stor makt att avgöra vad som var legitimt beteende (Frisk, 2018, s. 20–22). Liknande processer har identifierats i forskningen om Peoples Temple. Richardson visar att gruppen präglades av omfattande kontrollmekanismer, men också av stark ideologisk mening och kollektiv identitet. Rekrytering och socialisering byggde inte enbart på tvång, utan också på övertygelse, social påverkan och gemenskap (Richardson, 1979, s. 247–248). Detta visar att även starkt destruktiva grupper kan erbjuda mening och tillhörighet som bidrar till medlemmarnas engagemang. Richardson beskriver hur ritualer och ideologiska föreställningar kan bidra till att normalisera extrema handlingar. De så kallade suicidövningarna kan förstås som ritualer som successivt gjorde tanken på kollektiv död mer accepterad, medan idén om “revolutionary suicide” gav självmord en altruistisk och politisk innebörd (Richardson, 1979, s. 249–251). Därmed kunde handlingar som strider mot grundläggande samhällsnormer omtolkas som moraliskt riktiga och nödvändiga inom gruppens egen världsbild. Samtidigt problematiserar forskningen enkla

förklaringar som enbart bygger på hjärntvätt. Coates studie framhåller att de mekanismer som skapar konformitet i sekter inte nödvändigtvis är helt unika, utan kan förstås som förstärkta former av social påverkan som även återfinns i andra sammanhang, exempelvis militära eller terapeutiska miljöer (Coates, 2015, s. 114–115). Det centrala blir därför inte en specifik teknik, utan hur olika former av social påverkan samverkar i ett slutet och totaliserande sammanhang. Även Stein (2017) har skrivit om vilka faktorer som bidrar till att folk gör normbrytande och till och med farliga handlingar. Hennes studie fokuserar på både sekter men även i totalitära stater. Hon lyfter hur människor i sekter, totalitära system och extremistiska miljöer successivt kan påverkas genom isolerande relationer och stark gruppgemenskap till att acceptera handlingar som utifrån kan framstå som obegripliga eller farliga. Hon betonar särskilt hur slutna trosföreställningar, karismatiskt ledarskap och försvagade relationer till omvärlden kan bidra till att individen gradvis blir allt mer beroende av gruppen både socialt och psykologiskt. Stein (2017) lyfter även hur människors behov av trygghet, tillhörighet och nära relationer kan få stor betydelse i dessa processer.

2.5 Forskningslucka och relevans för föreliggande studie

Tidigare forskning har således bidragit med viktig kunskap om inträdesprocesser, kontrollsystem, identitetsförändring och legitimering av normbrott i slutna religiösa grupper. Det finns utrymme för studier som mer systematiskt undersöker hur normbrytande beteende beskrivs och förstås i självbiografiska berättelser från före detta medlemmar. Nyare forskning om före detta kultmedlemmar visar dessutom att utträde ofta följs av en omfattande identitetsrekonstruktion. Hadding med flera beskriver hur tidigare medlemmar i efterhand omtolkar sin tid i gruppen, bearbetar erfarenheter av kontroll och skapar nya berättelser om sig själva och sitt liv efter medlemskapet (Hadding et al. 2023 s. 9–11). Detta understryker värdet av att studera självbiografiska berättelser, eftersom sådana texter inte enbart beskriver vad som hänt, utan också hur individer själva förstår och ger mening åt sina erfarenheter. Självbiografiska berättelser möjliggör en analys av hur tidigare medlemmar själva beskriver och tolkar erfarenheter av social påverkan, grupployalitet och förändrade värderingar inom slutna religiösa grupper. Studien bidrar därmed till förståelsen av de processer genom vilka handlingar och föreställningar som avviker från det omgivande samhällets normer kan utvecklas och normaliseras inom grupper som Knutby Filadelfia och Peoples Temple.

3.1 Teori

Syftet med denna uppsats är att undersöka varför individer kan utveckla normbrytande beteende inom sekter, med utgångspunkt i självbiografiska berättelser från före detta medlemmar. För att analysera denna process används teorier om social kontroll, social identitet, kollektivt beteende och intrycksstyrning. Tillsammans möjliggör dessa perspektiv en förståelse av hur individens band till det omgivande samhället kan försvagas, hur nya lojaliteter kan skapas inom gruppen och hur handlingar som bryter mot samhälleliga normer kan bli meningsfulla och legitima i ett slutet socialt sammanhang.

3.2 Försvagade band till samhället och nya band till sekten

En central utgångspunkt i studien är att normbrytande beteende inte nödvändigtvis behöver förstås som ett resultat av avvikande personlighet eller särskilda kriminella drivkrafter. Enligt Travis Hirschi uppstår normbrott snarare när individens sociala band till samhället försvagas. Kontroll över beteendet ligger inte främst i ett inre samvete, utan i relationer till andra människor och i individens koppling till sociala institutioner (Hirschi, 2002, s. 16–17). Detta perspektiv är relevant för studien eftersom Hirschis teori används för att analysera hur tidigare medlemmar beskriver att anknytningen till det omgivande samhället successivt försvagas samtidigt som lojaliteten till gruppen stärks. Genom begreppen anknytning, åtagande och delaktighet blir det möjligt att undersöka hur individers sociala relationer, vardagsliv och värderingar gradvis anpassas till gruppens interna normer och förväntningar. Hirschi beskriver särskilt tre centrala komponenter: anknytning, åtagande och tro. Anknytning handlar om i vilken grad individen bryr sig om betydelsefulla andras åsikter. Ju starkare sådana band är, desto mindre sannolikt är det att individen bryter mot normer (Hirschi, 2002, s. 17–18). Åtagande syftar på investeringar i det konventionella samhället, såsom utbildning, arbete, framtidsplaner och social status. När individen har något att förlora minskar benägenheten att begå normbrott (Hirschi, 2002, s. 20–21). Tro avser i sin tur hur starkt individen accepterar samhällets regler som legitima och moraliskt giltiga. När denna tro försvagas ökar sannolikheten för normbrytande handlingar (Hirschi, 2002, s. 23–26). Tillsammans skapar dessa faktorer en social kontroll som begränsar avvikelse (Hirschi, 2002, s. 27–28).

Samtidigt räcker det inte att enbart förstå hur banden till samhället försvagas. Det är också nödvändigt att analysera hur nya band skapas inom sekten. Här blir John C. Turners teori om

social identitet relevant. Turner menar att grupper inte främst uppstår genom interpersonell attraktion eller känslomässiga relationer, utan när individer uppfattar sig själva som tillhörande samma sociala kategori och delar en gemensam identitet (Turner, 2010, s. 15–16). Detta innebär att individen inte bara lämnar tidigare sociala band bakom sig, utan också kan utveckla en ny självförståelse som medlem i gruppen. När den sociala identiteten blir framträdande tenderar beteendet i högre grad att styras av gruppnormer och grupptillhörighet än av personliga preferenser (Turner, 2010, s. 20–21). För uppsatsen innebär detta att normbrytande handlingar kan förstås som kopplade till en process där individen successivt går från att definiera sig själv genom samhällets normer till att definiera sig själv genom sektens normsystem.

3.3 Gruppidentitet, vi-och-dem och kollektivt handlande

Turner visar vidare att enbart kategorisering kan vara tillräcklig för att skapa grupp beteende. Individer tenderar att favorisera den egna gruppen och diskriminera utgrupper även när grupper är slumpmässigt skapade och saknar tidigare relationer (Turner, 2010, s. 22–23, 27). Social kategorisering leder dessutom till att likheter inom den egna gruppen överbetonas samtidigt som skillnader mot andra grupper förstärks (Turner, 2010, s. 28–29).

En viktig drivkraft i dessa processer är strävan efter en positiv social identitet. Genom jämförelser mellan grupper försöker individer upprätthålla eller förbättra sin egen och gruppens status, vilket kan leda till ingrupsfavorisering och negativ särbehandling av utgrupper även utan faktisk konflikt (Turner, 2010, s. 34–35). I en sekterkontext kan detta bidra till att omvärlden framställs som okunnig, farlig eller moraliskt underlägsen, medan den egna gruppen ses som sann, utvald eller överlägsen.

Stephen Reicher utvecklar detta perspektiv genom sin teori om kollektivt beteende. Han kritiserar äldre crowd psychology, där grupper beskrevs som irrationella och farliga massor där individen förlorar rationalitet och ansvar (Reicher, 2010, s. 42–45). Enligt Reicher bör grupphandlingar i stället förstås som socialt organiserade och meningsfulla i relation till gruppens identitet och normer. Reicher menar att människor i grupper inte nödvändigtvis tappar kontrollen, utan handlar utifrån en gemensam tolkning av situationen. Det sker inte en upplösning av identiteten, utan en förskjutning från personlig till social identitet (Reicher, 2010, s. 66). Detta perspektiv är relevant i analysen av sekter eftersom det gör det möjligt att

förstå normbrytande handlingar som rationella och legitima inom gruppens egen världsbild, även när de framstår som avvikande ur ett samhälleligt perspektiv.

3.4 Roller, lojalitet och fasad

För att förstå hur gruppnormer omsätts i vardaglig praktik används även Erving Goffmans dramaturgiska perspektiv. Goffman beskriver socialt liv som en scen där individer uppträder inför andra och försöker skapa trovärdiga intryck. I dessa framträdanden förväntas publiken acceptera att individen verkligen besitter de egenskaper som uttrycks genom rollen (Goffman, 2000, s. 25). Detta perspektiv är relevant för studien eftersom Goffmans begrepp om roller, fasader och intrycksstyrning kan användas för att analysera hur tidigare medlemmar beskriver social anpassning och grupp förväntningar inom slutna religiösa grupper. Rollen kan med tiden upplevas som genuin, men den kan också användas strategiskt för att påverka omgivningen. Goffman beskriver detta genom begreppet cynisk aktör, där individen framför en roll utan att själv fullt ut tro på den, men ändå gör det för att påverka publiken eller uppnå andra mål (Goffman, 2000, s. 25–26).

En viktig del av framträdandet är fasaden, de uttrycksmedel som används för att definiera situationen och styra publikens tolkning av den (Goffman, 2000, s. 28, 33). Goffman beskriver också dramatiskt förverkligande, där individen förstärker vissa uttryck för att göra rollen tydligare och mer övertygande (Goffman, 2000, s. 35). I en sektkontext kan man använda detta för att analysera lydnad, tro eller lojalitet för att bekräfta sin tillhörighet.

Goffman skiljer även mellan främre och bakre regioner. I den främre regionen upprätthålls den officiella fasaden inför publiken, medan den bakre regionen är den plats där framträdandet förbereds, korrigeras eller tillfälligt släpps (Goffman, 2000, s. 97–103). Vidare betonar Goffman att team bygger på ömsesidigt förtroende. Medlemmarna är beroende av att alla upprätthåller den gemensamma fasaden och skyddar gruppens hemligheter (Goffman, 2000, s. 114, 116). Detta kan skapa stark intern solidaritet och en tydlig vi-och-dem-känsla. Goffman menar också att sådana grupprocesser kan bidra till att individer rättfärdigar handlingar som bryter mot samhällets normer, särskilt när gruppen upplever sig marginaliserad eller missförstådd (Goffman, 2000, s. 186–188, 196).

4.1 Metod

4.2 Metodologisk utgångspunkt

Syftet med denna studie är att undersöka varför normbrytande beteende kan utvecklas inom sekter, med utgångspunkt i självbiografiska berättelser skrivna av före detta medlemmar. För att besvara studiens syfte används en kvalitativ forskningsansats. En kvalitativ metod är lämplig när fokus ligger på att skapa förståelse för sociala processer, erfarenheter och meningsskapande snarare än att mäta omfattning eller statistiska samband (Bryman, 2002). Studien utgår från ett interpretativt perspektiv där människors handlingar förstås i relation till de betydelser och sociala sammanhang de själva befinner sig i. De självbiografiska berättelserna behandlades därför inte som objektiva återgivningar av verkligheten, utan som subjektiva tolkningar av erfarenheter och upplevelser. Studien utgår från en tematisk analys med en huvudsakligen abduktiv ansats. Enligt Tivenius (2024, s. 25–27) innebär en abduktiv ansats att forskaren rör sig mellan empiri och teoretiska perspektiv för att successivt utveckla förståelse för det studerade fenomenet. Analysen har därför inte utgått från förutbestämda kategorier, utan teman och mönster har identifierats genom en successiv tolkning av materialet. Samtidigt har tidigare forskning och teoretiska perspektiv fungerat som analytiska verktyg i tolkningen av de självbiografiska berättelserna.

4.3 Val av material

Det empiriska materialet bestod av självbiografiska böcker skrivna av före detta medlemmar i sekter eller andra slutna religiösa grupper. Till skillnad från intervjuer, där svaren formas i relation till en intervjusituation och ofta påverkas av tidsbegränsningar, ger självbiografiska berättelser författaren större möjlighet att reflektera över och formulera sina erfarenheter mer utförligt och sammanhängande. Självbiografier möjliggör därmed djupgående beskrivningar av individens upplevelser över tid.

Materialet bedömdes särskilt relevant för studiens syfte eftersom självbiografierna innehöll detaljerade beskrivningar av inträde i gruppen, relationer inom gruppen, kontrollmekanismer, normförändringar. Genom berättelserna blev det möjligt att analysera hur individer själva beskriver utvecklingen av normbrytande beteenden samt hur sådana handlingar legitimeras och normaliseras inom gruppen. Materialet gav även möjlighet att studera gradvisa förändringar i identitet, moralisk förståelse och lojalitet över tid.

Användningen av självbiografier innebär både styrkor och begränsningar. En styrka är att materialet innehåller djupa och detaljerade beskrivningar av erfarenheter som annars kan vara svåra att få tillgång till. Självbiografier ger också möjlighet att studera processer över tid och få insyn i individers egna reflektioner kring medlemskap, normförändringar och utträde. Samtidigt är självbiografiska berättelser retrospektiva, vilket innebär att minnen kan påverkas av tid, senare erfarenheter och efterhandskonstruktioner. Författarna skriver dessutom för en publik, vilket kan påverka hur händelser väljs ut och framställs. Materialet bör därför förstås som subjektiva berättelser om erfarenheter snarare än objektiva redogörelser av verkligheten. Eftersom självbiografier publiceras på en kommersiell marknad sker berättelserna även i samspel med förlag, redaktörer och marknadsmässiga överväganden, vilket kan påverka hur berättelser struktureras, dramatiseras eller betonar vissa händelser framför andra.

4.4 Urval

Urvalet av självbiografier var strategiskt, vilket innebär att materialet valdes utifrån studiens syfte snarare än genom slumpmässigt urval. De texter som inkluderades bedömdes vara relevanta för forskningsfrågan och innehålla utförliga beskrivningar av erfarenheter kopplade till sektmedlemskap och normbrytande beteende. Urvalskriterierna var att böckerna skulle vara självbiografiska eller tydligt bygga på egna erfarenheter, att författaren tidigare varit medlem i en sekt eller slutna grupp samt att texten innehöll beskrivningar av gruppens normer, relationer eller kontrollformer. Materialet skulle även ge underlag för att analysera hur normbrytande beteende uppstod, legitimerades eller upprätthölls inom gruppen. Dessutom utgick studien från två olika sekter för att få ett internationellt perspektiv samt ett svenskt.

Det empiriska materialet bestod av fem självbiografiska verk som skildrar erfarenheter av medlemskap i sekter och slutna religiösa grupper. Samtliga böcker valdes eftersom de innehåller detaljerade och personliga beskrivningar av kontroll, manipulation, grupployalitet och identitetsförändringar inom dessa miljöer. Genom att använda flera självbiografier från olika typer av sekter skapades möjlighet att identifiera både återkommande mönster och skillnader mellan gruppernas strukturer och kontrollmekanismer.

Kristi bruds slav: mitt liv i sektens hjärta av Frankner och Gustavsson (2021) beskriver Josefine Frankners erfarenheter från Knutbyförsamlingen. Boken skildrar hur religiös lydnad, kontroll och psykisk manipulation successivt normaliserades inom gruppen samt hur

medlemmarnas relationer och identiteter påverkades av församlingens maktstrukturer. Berättelsen innehåller även beskrivningar av isolering, skuld och underkastelse i relation till gruppens ledarskap.

Knutby inifrån: så förvandlades pingstförsamlingen till en sekt av Gembäck och Sohlander (2020) ger ett inifrånperspektiv på hur Knutbyförsamlingen gradvis utvecklades från en pingstförsamling till en sluten och kontrollerande sektmiljö. Boken beskriver förändringar i gruppens normsystem, ledarskapets ökade kontroll och hur lydnad och lojalitet successivt kom att prioriteras framför individens självständighet. Materialet är relevant eftersom det tydligt beskriver processer där avvikande handlingar normaliserades inom gruppen.

Knutbyflickan: livet i sektens innersta krets av Kuling (2020) skildrar livet inom Knutbyförsamlingen ur ett personligt perspektiv. Boken beskriver hur stark grupptillhörighet, psykisk påverkan och religiös kontroll påverkade individens självbild och relationer till omvärlden. Berättelsen innehåller även beskrivningar av rädsla, lojalitet och svårigheter att lämna gruppen, vilket gjorde materialet relevant för studiens analys av normbrytande beteende och social kontroll.

Jonestown Survivor: An Insider's Look av Kohl (2010) beskriver Laura Johnston Kohls erfarenheter från Peoples Temple och Jonestown. Självbiografin ger ett detaljerat inifrånperspektiv på hur Jim Jones etablerade kontroll över medlemmarna genom manipulation, rädsla och isolering. Boken innehåller beskrivningar av hur gruppmedlemmarnas lojalitet successivt förstärktes samt hur kritiskt tänkande och individuellt handlingsutrymme begränsades inom gruppen.

Seductive Poison: A Jonestown Survivor's Story of Life and Death in the Peoples Temple av Layton (1998) beskriver Deborah Laytons erfarenheter från Peoples Temple och Jonestown. Boken fokuserar särskilt på de psykologiska och emotionella processerna bakom medlemskapet och beskriver hur gemenskap, idealism och tillit successivt utvecklades till kontroll, lydnad och beroende av gruppen. Berättelsen gav därmed viktiga perspektiv på hur individer själva beskriver processen från frivilligt medlemskap till underkastelse inom en destruktiv sektmiljö.

4.5 Analyismetod

Materialet analyserades genom en kvalitativ tematisk analys. En tematisk analys syftar till att identifiera, organisera och tolka återkommande mönster i ett textmaterial. Metoden var lämplig för studien eftersom den möjliggjorde en systematisk analys av flera självbiografiska berättelser samtidigt som fokus kunde riktas mot de processer som beskrivs leda till normbrytande beteende. Tivenius beskriver hur forskaren först behöver skapa en nära och kontinuerlig kontakt med materialet genom att läsa och bearbeta det upprepade gånger för att successivt utveckla förståelse för innehållet (Tivenius, 2024, s. 68). Samtliga självbiografier lästes därför flera gånger för att skapa en helhetsförståelse av materialet innan den mer systematiska kodningen påbörjades.

I nästa steg delades materialet upp i meningsbärande enheter, så kallade utsagor. Enligt Tivenius består utsagor av meningar eller textstycken som innehåller relevant innebörd kopplad till studiens syfte (Tivenius, 2024, s. 69). Dessa utsagor markerades och organiserades systematiskt för att skapa struktur i analysarbetet.

Därefter genomfördes en meningskoncentration där innehållet i utsagorna kondenserades för att tydliggöra deras centrala innebörd utan att kärnan gick förlorad (Tivenius, 2024, s. 69–70). Detta steg gjorde materialet mer överskådligt och möjliggjorde jämförelser mellan olika berättelser och erfarenheter.

Efter meningskoncentrationen skapades initiala koder som fångade det mest centrala innehållet i varje utsaga. Kodningen genomfördes utan färdiga kategorier för att låta materialet styra analysen. Tivenius beskriver vikten av att kategorier och teman växer fram ur materialet snarare än bestäms i förväg, eftersom detta minskar risken att forskaren styr analysen mot redan förutbestämda resultat (Tivenius, 2024, s. 70–72). De initiala koderna jämfördes därför kontinuerligt utifrån likheter och skillnader och sammanfördes därefter till bredare kategorier och teman.

Analysen präglades även av ett hermeneutiskt förhållningssätt. Tivenius beskriver hur förståelsen utvecklas genom en växelverkan mellan delar och helhet i den hermeneutiska cirkeln (Tivenius, 2024, s. 77–79). I denna studie innebar det att de självbiografiska berättelserna analyserades genom en kontinuerlig rörelse mellan enskilda utsagor, identifierade teman och studiens övergripande forskningsfrågor. Konkret innebar detta att specifika beskrivningar av exempelvis social kontroll, grupplojalitet och normförändringar

först analyserades som enskilda delar för att därefter tolkas i relation till berättelsernas större sammanhang och studiens syfte. Samtidigt omprövades den övergripande förståelsen av materialet successivt i takt med att nya teman och mönster identifierades i analysprocessen.

I den avslutande tolkningsfasen användes studiens teoretiska ramverk som analytiska verktyg. Hirschis kontrollteori användes för att analysera hur sociala band till det konventionella samhället försvagas. Teorier om social identitet och kollektivt beteende användes för att förstå hur nya gruppnormer och lojaliteter skapas inom sekten. Goffmans dramaturgiska perspektiv användes för att analysera roller, fasader och intrycksstyrning inom grupperna.

I kvalitativ forskning är forskarens tolkning en central del av analysprocessen. Det är därför viktigt att vara medveten om hur egna förståelsen kan påverka vilka teman som uppmärksammas och hur materialet tolkas. Tivenius beskriver att forskaren behöver vara medveten om hur den egna förståelsen påverkar tolkningen och kontinuerligt reflektera över relationen mellan empiri och tolkning (Tivenius, 2024, s. 77–79). För att stärka studiens trovärdighet eftersträvades därför transparens i analysprocessen genom att urval, kodning och tolkning redovisades tydligt. Studiens syfte var inte att fastställa en objektiv sanning om varje enskild sekt eller individ, utan att analysera återkommande mönster i hur tidigare medlemmar beskriver sina erfarenheter.

4.6 Forskningsetiska överväganden

Eftersom studien byggde på publicerade självbiografiska verk användes offentligt tillgängligt material och någon direkt kontakt med forskningsdeltagare förekom därför inte. Trots detta behandlades materialet med försiktighet och respekt eftersom berättelserna ofta innehöll känsliga erfarenheter såsom manipulation, utsatthet, trauma och social isolering. Studien tog hänsyn till forskningsetiska principer genom att eftersträva rättvisa och noggranna tolkningar av materialet (God forskningssed, 2024). Särskild hänsyn togs till att det kan finnas skillnader mellan forskarens tolkningar och författarnas egna självbilder.

5.1 Analys

5.2 Försvagade sociala band och skapandet av nya anknytningar

Ett återkommande tema i självbiografierna är hur relationerna till familj, omvärld och tidigare sociala sammanhang försvagas samtidigt som nya emotionella och sociala band byggs upp inom grupperna. Författarna beskriver inte inträdet i grupperna som en plötslig förändring, utan som en långsam process där gemenskap, bekräftelse och känslan av att bli förstådd successivt får allt större betydelse. I flera av berättelserna framträder också erfarenheter av ensamhet, utanförskap eller svårigheter att känna tillhörighet redan innan kontakten med grupperna. Detta blir särskilt tydligt i Linnéa Kulings (2020) självbiografi där hon tidigt beskriver sig själv som annorlunda i relation till andra barn och som någon som har svårt att känna sig hemma i sociala sammanhang.

I början av berättelsen beskriver Linnéa (2020) en uppväxt där hon ofta upplever sig avvikande från andra barn. Hon återkommer till hur hon inte verkar förstå sociala koder på samma sätt som andra och hur hon redan som liten söker sig bort från gemenskapen med jämnåriga. Istället framställs naturen som en plats där hon känner trygghet och lugn. Genom hennes beskrivningar framträder en känsla av ensamhet och distans till andra människor redan innan hon kommer i kontakt med Knutby (Kuling, 2020, s. 5–6).

Linnéa skriver:

”Jag betar mig inte som andra barn och vill inte leka.”

”Det finns bara en plats där jag får ro och det är i skogen bland växter och småkryp.” (Kuling, 2020, s. 5)

Det som blir tydligt i Linnéas beskrivning är inte bara att hon känner sig ensam, utan också hur hon själv framställer sig som annorlunda och avskild från andra människor redan som barn. Hon beskriver inte främst konflikter med andra, utan snarare en känsla av att inte passa in socialt över huvud taget. Naturen framställs samtidigt som en plats där hon kan känna kontroll och trygghet på ett sätt som hon inte verkar uppleva i relation till andra människor. Genom berättelsen konstruerar Linnéa därmed en bild av sig själv som socialt avvikande och emotionellt ensam redan innan mötet med Knutby.

När Linnéas familj senare får höra talas om Knutby beskrivs församlingen inte som en sluten eller kontrollerande miljö, utan som en plats präglad av gemenskap och omsorg. I berättelsen framställs Knutby som ett socialt sammanhang där människor hjälper varandra och där ensamhet inte behöver existera. Detta blir särskilt betydelsefullt i relation till Linnéas tidigare beskrivningar av utanförskap och svårigheter att känna tillhörighet i andra sociala miljöer (Kuling, 2020, s. 5–6).

Linnéa skriver:

”Mina föräldrar får höra talas om Knutby. En plats där man hjälps åt, tar hand om varandra och där ingen behöver vara ensam.” (Kuling, 2020, s. 5)

Föräldrarna bestämmer sig därefter för att besöka Knutby och blir enligt Linnéa direkt förvånade över hur bra hon verkar trivas där. Hon vill genast följa med de andra barnen till söndagsskolan och leka, vilket är något hon tidigare sällan velat göra. Linnéa beskriver också hur hennes föräldrar snabbt får nära vänner och hur de börjar tala om Knutby som “paradiset på jorden”. Människorna i församlingen framställs som ovanligt kärleksfulla och omhändertagande, och efter det första besöket fattar familjen beslutet att flytta dit (Kuling, 2020, s. 6–7).

Det centrala är hur Knutby beskrivs genom värme, trygghet och gemenskap. Formuleringen “ingen behöver vara ensam” blir särskilt betydelsefull eftersom den knyter an till Linnéas tidigare beskrivningar av ensamhet och känslan av att stå utanför sociala sammanhang. Genom berättelsen framstår Knutby därför inte som något hotfullt eller avvikande, utan som ett alternativ till den ensamhet och rotlöshet som tidigare präglat hennes liv. Gruppen börjar fylla emotionella och sociala behov som tidigare relationer inte upplevts kunna tillgodose.

Liknande beskrivningar återkommer även i Josefin Frankners (2021) berättelse. Josefin beskriver hur hon tidigt upplever starka känslor av mening och bekräftelse inom församlingen. Hon berättar hur hon en kväll får ett telefonsamtal som hon beskriver som början på en “ny väg”. När hon svarar hör hon Åsa Waldaus röst. Åsa var en av ledarna inom Knutbyförsamlingen och framställs tidigt som en person med stark auktoritet och emotionell betydelse för medlemmarna. Josefin beskriver hur hon omedelbart blir överlycklig över att just Åsa kontaktar henne. Under samtalet frågar Åsa om Josefin vill hjälpa till att be för ungdomar som mår dåligt och hjälpa människor att nås av Jesu kärlek. När samtalet avslutats beskriver Josefin hur hon börjar gråta av starka känslor av tacksamhet och mening eftersom

hon upplever att hon äntligen får vara viktig för någon och bidra till något större än sig själv (Frankner, 2021, s. 18–19).

”Efter en stund i tyst bön började mina tårar rinna. Jag var berörd ända in i själen: Tänk att jag fick vara med och betyda något!” (Frankner, 2021, s. 18)

I Josefins berättelse framställs församlingen som en plats där hon inte bara blir accepterad utan också upplever att hon har ett värde och en funktion. Det centrala i citatet är inte enbart att hon känner sig välkommen, utan hur starkt hon kopplar samman gemenskapen med känslan av att “betyda något”. Genom sättet Josefin berättar om situationen i efterhand framträder också en medvetenhet om hur starkt hennes behov av bekräftelse och mening påverkade hennes relation till församlingen. Gruppen erbjuder därmed inte bara gemenskap utan också en ny självförståelse där hennes värde successivt definieras genom hennes plats i gruppen.

Även Deborah Layton (1998) beskriver Peoples Temple som en plats där hon upplever mening, tillhörighet och ett tydligt sammanhang. Hon återkommer till hur rörelsen gav människor känslan av att arbeta tillsammans för jämlikhet och social rättvisa, vilket gjorde att hon upplevde gruppen som både meningsfull och inkluderande. Deborah beskriver hur medlemmarna arbetade kollektivt, hjälpte varandra och uppfattade sig som del av något större och samhällsförändrande. Hon beskriver att Peoples Temple bedrev ett stort projekt för jämlikhet mellan svarta och vita och att detta skapade en känsla av hopp och moralisk mening hos många medlemmar (Layton, 1998, s. 52–54). Trots skillnader mellan Knutby och Peoples Temple återkommer därmed liknande beskrivningar hos både Linnéa, Josefin och Deborah där grupperna framstår som platser där individerna upplever trygghet, mening och social tillhörighet på ett sätt de tidigare saknat.

Utifrån Hirschis (2002, s. 16–28) teori om sociala band kan dessa berättelser förstås som uttryck för hur svaga eller problematiska anknytningar till det omgivande samhället kan skapa en sårbarhet där nya grupper får stor betydelse. Hirschi menar att individers relationer till andra människor fungerar som en form av social kontroll där stark anknytning till familj och samhälle minskar benägenheten att acceptera avvikande normer (Hirschi, 2002, s. 17–18). I berättelserna framstår det dock som att grupperna gradvis börjar ersätta tidigare relationer genom att erbjuda gemenskap, erkännande och emotionell trygghet. Hirschis

begrepp åtagande blir också relevant eftersom både Josefin och Deborah beskriver att de börjar investera känslor, identitet och mening i grupperna (Hirschi, 2002, s. 20–21).

Turners (2010, s. 15–21) teori om social identitet hjälper samtidigt till att förstå hur berättelserna inte bara handlar om att känna sig välkommen, utan om att utveckla en ny självförståelse genom gruppstillhörigheten. Josefin beskriver exempelvis hur hennes värde och betydelse börjar definieras genom hennes plats i församlingen snarare än genom tidigare sociala sammanhang. På liknande sätt blir Deborahs identitet allt mer kopplad till hennes funktion inom Peoples Temple och rörelsens kollektiva mål. Berättelserna synliggör därmed hur grupperna inte enbart erbjuder social gemenskap, utan också identitet, mening och känslan av att vara del av något större.

Det författarna beskriver kan också förstås genom begreppet främre region (Goffman, 2000, s.97–103) I berättelserna framträder Knutby och Peoples Temple initialt som varma, inkluderande och harmoniska miljöer där gemenskap, omtanke och trygghet står i centrum, medan konflikter, kontroll och interna maktstrukturer hålls dolda. Den bakre regionen (Goffman, 2000, s.114,116) där manipulation och kontroll senare framträder i självbiografierna skyddas därmed bakom en positiv fasad. Detta blir betydelsefullt eftersom grupperna sannolikt inte hade kunnat attrahera nya medlemmar om deras interna konflikter och maktstrukturer varit synliga från början.

Även Peter Gembäcks (2020) berättelse beskriver hur emotionell närhet och bekräftelse blir centrala i relationen till gruppen. När han möter Åsa Waldau för första gången beskriver han situationen som ovanligt intensiv och personlig. Mötet framställs inte som skrämmande eller dramatiskt, utan som ett tillfälle där han känner sig sedd och uppmärksammas på ett sätt han tidigare inte upplevt. Peter fokuserar särskilt på Åsas närvaro och hennes sätt att rikta hela sin uppmärksamhet mot honom, vilket gör mötet emotionellt betydelsefullt redan från början (Gembäck, 2020, s. 16).

”De bruna ögonen tittade uppmärksam på honom och hela hon var närvarande på ett sätt han inte hade upplevt förut.” (Gembäck, 2020, s. 16)

I Peters beskrivning framstår Åsa Waldau inte initialt som auktoritär eller hotfull, utan som varm, uppmärksam och emotionellt tillgänglig. Han beskriver inte att han känner sig pressad eller kontrollerad, utan snarare att mötet fyller ett emotionellt behov av närhet och

bekräftelse. På så sätt framträder relationen till Åsa som genuint personlig och trygg snarare än som uttryck för manipulation eller maktutövning.

Liknande beskrivningar återkommer även hos Laura Johnston Kohl (2010) och Deborah Layton (1998) i deras berättelser om Peoples Temple. Laura beskriver hur hon tidigt upplevde Jim Jones som karismatisk och inspirerande och hur rörelsen framstod som präglad av kärlek, gemenskap och omtanke om andra människor. Hon skriver exempelvis:

“Love, fellowship and good intentions were the glue that we shared in Peoples Temple.”

“I was immediately enthralled and believed I might have found the ‘promised land.’”
(Johnston Kohl, 2010, s. xii)

Formuleringen “promised land” visar hur Laura inte bara beskriver Peoples Temple som en grupp hon trivdes i, utan som något nästan frälsande och existentiellt meningsfullt. Genom berättelsen framstår rörelsen som ett alternativ till ett samhälle där hon tidigare saknat samma känsla av riktning, gemenskap och mening.

Deborah Layton (1998) beskriver på liknande sätt hur Jim Jones fick människor att känna sig personligt betydelsefulla genom sitt sätt att tala till medlemmarna och ge dem ansvar inom rörelsen. Hon återkommer till hur hennes självkänsla successivt började kopplas till hennes funktion inom Peoples Temple och hur hon allt mer började mäta sitt värde utifrån hur användbar hon var för rörelsen och Jim Jones personligen (Layton, 1998, s. 58–61).

“You are an important link in our organization. We need dedicated people who are willing to work hard and sacrifice for the cause.”

“I wanted desperately to prove that I was worthy of Jim’s trust.” (Layton, 1998, s. 61)

Det centrala i Deborahs berättelse är inte enbart att hon känner sig uppskattad, utan att hennes värde kopplas till hennes funktion och lojalitet inom gruppen. Genom berättelsen framstår det som att hennes självkänsla i allt högre grad blir beroende av att hon uppfattas som lojal, arbetsam och viktig för rörelsen. På liknande sätt beskriver Laura Johnston Kohl (2010, s. 20–26) hur arbetet inom Peoples Temple gav medlemmarna känslan av att delta i något större och samhällsförändrande där individens värde kopplades till rörelsens kollektiva projekt.

Berättelserna visar därmed hur gruppernas betydelse inte enbart bygger på religiös övertygelse, utan också på att individerna successivt börjar knyta självkänsla, trygghet och identitet till relationerna inom grupperna. När dessa sociala band stärks blir det samtidigt svårare att ifrågasätta grupperna eller lämna dem utan att riskera att förlora mening, tillhörighet och emotionell trygghet.

5.3 Social identitet och vi-och-dem-processer

I både Knutby och Peoples Temple framträder hur medlemmarnas identitet successivt knyts allt starkare till gruppen och dess världsbild. Författarna beskriver inte enbart att de blir del av en religiös gemenskap, utan hur gruppen gradvis påverkar deras sätt att förstå sig själva, andra människor och världen utanför rörelsen. Beskrivningar där skillnaden mellan gruppen och omvärlden förstärks, vilket bidrar till att skapa tydliga gränser mellan “vi” och “dem”.

I Linnéa Kulings (2020) berättelse blir detta tydligt när hon beskriver sitt första möte med människorna i “Lilla huset”, en plats i Knutby där ungdomarna i församlingen bor tillsammans. När hon kommer till Lilla huset framstår miljön därför som något helt annorlunda jämfört med hennes tidigare erfarenheter. Linnéa beskriver hur hon får sätta sig ner och prata med Åsa Waldau om situationen hemma. Hon berättar att hon känner sig som ett “åskmoln” varje gång hon kliver innanför dörren hemma och att relationen till mamman präglas av konflikter. Åsa förklarar enligt Linnéa att problemen beror på att mamman svikit församlingen och inte släppt in Gud i sitt liv (Kuling, 2020, s. 77). Därefter föreslår Åsa att Linnéa ska bo ifrån sina föräldrar, vilket Linnéa beskriver som något positivt och befriande. Hon skriver: “Jag skiner upp och känner mig plötsligt lika lycklig som resten av människorna i Lilla huset verkar vara” (Kuling, 2020, s. 78).

”Det är som att gå in i en främmande värld där allt är färgglatt, lekfullt och vackert.” (Kuling, 2020, s. 75)

”De ser så lyckliga ut. Som om det inte fanns ett enda problem i hela världen.” (Kuling, 2020, s. 77)

I Linnéas beskrivning framstår gruppen inte bara som vänlig och harmonisk, utan som något tydligt avskilt från det vanliga samhället. Formuleringen “en främmande värld” synliggör hur Knutby framstår som en alternativ verklighet med egna normer, relationer och sätt att leva.

Gruppen framställs därför inte bara som socialt attraktiv, utan som ett idealiserat sammanhang där människor verkar fria från de problem och den ensamhet som finns utanför gruppen.

Liknande beskrivningar återkommer även i Laura (2010) berättelse om Peoples Temple. Laura beskriver hur medlemmarna uppfattade sig själva som människor som kämpade för något gott och rättvist i kontrast till ett samhälle präglad av egoism och orättvisor. Hon återkommer till hur rörelsen gav människor känslan av att vara del av något större och moraliskt betydelsefullt genom arbetet för jämlikhet och social rättvisa (Johnston Kohl, 2010, s. 20–26). Berättelserna visar därmed hur den egna gruppen successivt framställs som mer sann, god och meningsfull än omvärlden, vilket förstärker gränsen mellan “vi” och “dem”.

Utifrån Turners (2010) teori om social identitet blir detta betydelsefullt eftersom människor inte enbart definierar sig som individer, utan också genom de grupper de tillhör. När gruppmedlemskapet blir central påverkar gruppens normer och värderingar successivt individens sätt att tänka, känna och förstå världen. I berättelserna framstår det som att medlemmarnas identitet i allt högre grad formas genom gemenskapen inom grupperna samtidigt som skillnaden mellan “vi” och “dem” förstärks. Gruppen börjar därmed inte bara fungera som en social gemenskap, utan som den främsta utgångspunkten för hur individerna tolkar verkligheten och sig själva.

Man kan också analysera det utifrån det dramaturgiska perspektivet (Goffmans, 2000) för att förstå hur grupperna framställer sig själva inför både nya medlemmar och omvärlden. Det Linnéa möter i Lilla huset kan förstås som gruppens främre region där medlemmarna tillsammans presenterar en kontrollerad och idealiserad bild av gemenskapen som lycklig, harmonisk och problemfri. Berättelserna från både Knutby och Peoples Temple visar hur mycket energi som läggs på att upprätthålla denna bild genom kollektiv gemenskap, positivt bemötande och berättelser om mening och kärlek (Kuling, 2020, s. 75–77; Johnston Kohl, 2010, s. xii). Den bakre region där konflikter, kontroll och maktutövning senare framträder i självbiografierna hålls däremot dold bakom en positiv fasad. På så sätt förstärks inte bara omvärldens bild av grupperna, utan även medlemmarnas egen tro på gruppens särskildhet och moraliska överlägsenhet.

Liknande vi-och-dem-processer framträder tydligt i Deborah (1998) berättelse från Peoples Temple. Hon beskriver hur människor som lämnade rörelsen eller kritiserade Jim Jones

successivt började framställas som opålitliga och moraliskt förkastliga inom gruppen.

Deborah återkommer till hur medlemmarna lärdes att avhoppare inte skulle betraktas som människor med legitima invändningar eller egna erfarenheter, utan som personer som svikit gruppen och vänt sanningen ryggen (Layton, 1998, s. 104–106). På så sätt beskriver hon hur misstänksamheten mot människor utanför gruppen gradvis blev en naturlig del av rörelsens världsbild.

“Everyone in the church knew that traitors always lied in order to defend and console themselves after turning their backs on the truth.” (Layton, 1998, s. 104)

Det centrala i citatet är inte bara att avhoppare kritiseras, utan hur de moraliskt omdefinieras till “förrädare” och lögnare. Deborah beskriver därmed hur människor som lämnar rörelsen inte längre framställs som tidigare medlemmar med egna upplevelser, utan som personer som aktivt hotar gruppens sanning och gemenskap. Genom berättelsen framstår det också som att denna syn delas kollektivt inom Peoples Temple, vilket gör att misstänksamheten mot avhoppare normaliseras och förstärks i gruppen. På liknande sätt beskriver Linnéa (2020) och Josefin (2021) hur människor utanför Knutby successivt börjar framställas som personer som inte förstår gruppens “sanning” eller som riskerar att leda medlemmarna bort från “den rätta vägen” (Kuling, 2020, s. 74–79; Frankner, 2021, s. 19–20).

Deborah beskriver även hur kritik mot Jim Jones uppfattades som något moraliskt felaktigt snarare än som legitimt ifrågasättande:

“It was disrespectful to question Father.” (Layton, 1998, s. 104)

Deborah framställer Jim Jones inte enbart som en ledare, utan som en fadersfigur vars auktoritet blir nära kopplad till gruppens moraliska ordning. Hon beskriver hur medlemmarna lärde sig att ifrågasättande inte bara sågs som olydnad mot Jones personligen, utan som ett hot mot hela gruppens sammanhållning och gemensamma världsbild (Layton, 1998, s. 104–106). På så sätt framstår lojalitet mot ledaren också som ett sätt att visa lojalitet mot gruppen som helhet.

Även Josefin (2021) beskriver hur Åsa blir viktigare än relationerna till hennes egna vänner och familjemedlemmar. Hon återkommer till hur Åsa ofta talade nedlåtande om människor utanför församlingen, vilket bidrog till att Josefin gradvis tog avstånd från tidigare relationer. Samtidigt beskriver hon hur Åsa fick henne att känna sig sedd och betydelsefull genom att ge

henne uppmärksamhet och ansvar inom församlingen, exempelvis som solosångare i kören. Josefin reflekterar även i efterhand kring hur Åsa försökte påverka hennes självbild och känslor. Hon skriver:

“Ofta känner jag mig ensam och inte särskilt värdefull, men då vet jag att du finns där och älskar mig för min egen skull.”

Josefin kommenterar därefter:

“Men det stämde inte alls, jag kände mig inte ensam. I själva verket tror jag att hon projicerade sina egna tankar på mig.” (Frankner, 2021, s. 21)

I både Peoples Temple och Knutby framträder därmed hur ledarnas auktoritet successivt vävs samman med gruppens identitet och moral, vilket gör att kritik mot ledaren också uppfattas som ett hot mot gemenskapen.

Reichers (2010, s. 42–45) teori om kollektivt beteende relevant eftersom berättelserna visar hur gruppens gemensamma verklighetsuppfattning gör denna misstänksamhet mot avhoppare begriplig och legitim för medlemmarna själva. När människor inom gruppen delar samma föreställningar om hot, sanning och lojalitet börjar avhoppare framstå som personer som riskerar gruppens överlevnad snarare än som individer med egna erfarenheter och invändningar.

Genom rollen som “Father” iscensätter Jim Jones sig själv som beskyddare, vägledare och moralisk auktoritet inom gruppen. Denna roll förstärker hans legitimitet och gör det svårare för medlemmarna att ifrågasätta honom utan att samtidigt uppleva skuld, skam eller känslor av illojalitet. Berättelserna visar därmed hur ledarskapet inte enbart bygger på formell makt, utan också på emotionella och symboliska roller som successivt påverkar hur medlemmarna förstår både sig själva och omvärlden (Goffmans, 2000, s. 25–35)

Samtidigt visar empirin att gruppidentiteten inte enbart byggde på rädsla, kontroll och manipulation, utan också på genuin övertygelse, emotionell lojalitet och upplevelser av mening och gemenskap. Detta blir särskilt tydligt i Laura Johnston Kohls (2010) berättelse om Peoples Temple. När den amerikanske kongressledamoten Leo Ryan besöker Jonestown för att undersöka rapporter om missförhållanden beskriver Laura hur hon uppriktigt försvarar livet i rörelsen och försöker förmedla en positiv bild av gemenskapen. Hon återkommer till

hur hon vid denna tidpunkt fortfarande upplevde Peoples Temple som en plats där människor hjälpte varandra, arbetade tillsammans och levde med ett gemensamt syfte trots att situationen i Jonestown samtidigt blivit allt mer kontrollerande och isolerad (Johnston Kohl, 2010, s. 70–74).

“I was absolutely honest when I told him that I loved it there.” (Johnston Kohl, 2010, s. 74)

Det betydelsefulla i citatet är att Laura uttryckligen beskriver sina känslor som ärliga och genuina. Hon framställer inte sig själv som någon som medvetet ljugar för omvärlden eller som helt saknar insikt om situationen, utan som någon som faktiskt upplever stark tillhörighet och lojalitet till gruppen. Laura beskriver också hur människorna i Jonestown levde nära varandra, arbetade kollektivt och upplevde att de byggde något bättre än det samhälle de lämnat bakom sig (Johnston Kohl, 2010, s. 70–74). Genom berättelsen framstår Peoples Temple därför inte enbart som en kontrollerande miljö, utan också som en gemenskap där människor kunde uppleva mening, trygghet och kollektiv samhörighet. Detta problematiserar bilden av sektmedlemmar som människor som helt saknar egen vilja eller medvetenhet. Författarna beskriver inte sina känslor som enbart påtvingade, utan som något de själva upplevde som verkligt och meningsfullt. Samtidigt visar berättelserna hur dessa upplevelser successivt formas genom gruppens normer, relationer och gemensamma verklighetsuppfattning.

Individens självförståelse gradvis formas genom gruppen och dess normsystem. När gruppen blir den främsta källan till mening, gemenskap och självkänsla framstår det också som logiskt att Laura upplever livet i Jonestown som positivt trots de destruktiva strukturer som samtidigt utvecklas (Turner 2010, s. 20–21, 28–29). Även Reichers teori (2010, s. 42–45, 66) blir relevant här eftersom berättelserna visar hur gruppens kollektiva verklighetsuppfattning gör det möjligt för medlemmarna att förstå extrema förhållanden som legitima, rationella och meningsfulla inom rörelsens egen världsbild.

I Knutby beskrivs kontrollen främst genom psykisk och andlig manipulation där skuld, lydnad och relationell isolering successivt formar medlemmarnas vardag. I Peoples Temple framträder däremot även mer direkta former av kontroll genom bevakning, hotbilder och rädsla för attacker från omvärlden (Layton, 1998, s. 105–106). Laura (2010) beskriver också hur livet i Jonestown gradvis präglades av hårt arbete, begränsad frihet och en växande känsla

av isolering från omvärlden trots att många medlemmar fortfarande upplevde stark lojalitet till rörelsen (Johnston Kohl, 2010, s. 70–74).

Trots dessa skillnader visar berättelserna från båda grupperna hur människor börjar förstå sig själva, sina relationer och omvärlden genom gruppens normsystem snarare än genom samhällets normer och värderingar. Empirin synliggör därmed hur stark grupptillhörighet inte enbart utvecklas genom öppet tvång, utan också genom emotionell bekräftelse, gemenskap och upplevelser av kollektiv mening.

5.4 Kollektivt beteende, lydnad och normalisering av normbrott

Självbiografierna visar hur handlingar som utifrån samhällets perspektiv framstår som extrema, destruktiva eller tydligt normbrytande gradvis börjar uppfattas som naturliga inom grupperna. Författarna beskriver inte detta som en plötslig förändring där människor omedelbart accepterar kontroll eller övergrepp, utan som processer där gruppens normsystem börjar ersätta tidigare föreställningar om vad som är rätt, normalt och moraliskt riktigt. Det normbrytande beteendet framstår därmed inte som något som uppstår direkt genom tvång, utan genom återkommande sociala processer där kritik, lydnad och kontroll stegvis normaliseras inom grupperna.

I Peters (2020) berättelse framträder detta tydligt genom hur kritik och kontroll institutionaliseras som en naturlig del av vardagen i Knutby. Peter beskriver hur medlemmarna tidigt lärde sig att mänskliga behov och känslor skulle underordnas gruppens andliga ideal. Han återkommer till hur strävan efter att bli "helig" och "ren" användes för att legitimera ständig granskning av både tankar och beteenden (Gembäck, 2020, s. 41–42). Till en början framställs detta inte som något hotfullt, utan som ett sätt att hjälpa människor att utvecklas andligt och bli bättre personer.

Peter skriver:

"Vi skulle inte styras av det köttliga utan skulle istället vara heliga, till och med fullkomliga." (Gembäck, 2020, s. 41)

Han beskriver vidare:

"Tillrättavisningarna som var ett annat ord för kritik handlade i början mest om konkreta, till synes banala saker." (Gembäck, 2020, s. 41)

I Peters beskrivning framstår kontrollen initialt som relativt oskyldig och till och med omtänksam. Han beskriver inte att kritiken från början uppfattades som förtryckande, utan snarare som ett sätt att hjälpa människor att utvecklas och komma närmare Gud.

Tillrättavisningarna handlar först om mindre vardagliga handlingar, vilket gör kontrollen lättare att acceptera eftersom den framstår som legitim och välmenande (Gembäck, 2020, s. 41–42). Genom berättelsen synliggörs därmed hur gränserna för vad som uppfattas som normalt successivt förskjuts inom gruppen.

I flera av berättelserna framträder hur kontrollen normaliseras genom små och successiva förändringar snarare än genom öppet våld från början. Kritik, tillrättavisningar och krav på lydnad börjar gradvis uppfattas som uttryck för omsorg och andlig utveckling snarare än som manipulation eller maktutövning. Utifrån Reichers (2010, s. 42–45, 66) teori om kollektivt beteende blir detta betydelsefullt eftersom handlingar som utanför gruppen framstår som extrema inom gruppens gemensamma verklighetsuppfattning istället kan uppfattas som logiska och nödvändiga. I Peters berättelse definieras kritik exempelvis som ett sätt att hjälpa människor att bli bättre och mer andliga, vilket gör att medlemmarna själva börjar delta i och legitimera kontrollprocesserna.

Peter beskriver också hur medlemmarna förväntades framstå som lydiga, andliga och självkritiska inför varandra och inför ledarskapet. Detta innebar samtidigt att människor ständigt blev bedömda utifrån subjektiva kriterier, vilket enligt Peter gjorde att människor började "brytas ner" (Gembäck, 2020, s. 42). Att acceptera kritik blev därmed inte bara ett uttryck för underordning, utan också en del av det framträdande som krävdes för att uppfattas som en "god" medlem inom gruppen. Gruppens sociala kontroll upprätthölls därför inte enbart genom ledarnas auktoritet utan också genom medlemmarnas egna framträdanden och ömsesidiga övervakning.

Peter beskriver senare hur kritiken gradvis övergår från vägledning till något som begränsar individens möjlighet att försvara sig eller tänka självständigt:

"Den som blev kritiserad kände sig ofta inträngd i ett hörn utan möjlighet att försvara sig."
(Gembäck, 2020, s. 42)

Peters berättelse synliggör hur individen gradvis förlorar möjligheten att definiera sig själv utanför gruppens kategoriseringar och bedömningar. Kritiken handlar inte längre enbart om handlingar, utan börjar påverka individens självkänsla och uppfattning om sitt eget värde.

Även Linnéa Kuling (2020) beskriver hur relationen till Åsa Waldau gör att hennes förståelse av sig själv och sina relationer successivt börjar formas genom gruppens normsystem snarare än genom hennes egna tidigare erfarenheter (Kuling, 2020, s. 74–79).

När gruppen får makt att definiera vem som är “rätt” eller “fel” blir kritik och tillrättavisningar också ett hot mot individens tillhörighet och identitet. Berättelserna visar därmed hur lydnaden inom grupperna inte enbart upprätthålls genom rädsla för bestraffning, utan också genom människors behov av gemenskap, erkännande och fortsatt tillhörighet inom gruppen (Turner, 2010).

Josefin (2021) beskriver att hennes självbild gradvis förändras genom återkommande kritik och tillrättavisningar inom församlingen. Josefin beskriver hur kommentarer om hennes personlighet, beteende och andlighet till en början framstod som vägledning och omsorg, men hur de med tiden började påverka hennes egen syn på sig själv. Hon återkommer till hur hon ständigt fick höra att hon var självisk, andligt svag eller behövde förändras, vilket gjorde att gruppens sätt att definiera henne gradvis började kännas mer sant än hennes egen självuppfattning (Frankner, 2021, s. 38–40).

”Till slut började jag se mig själv genom deras ögon. Jag fick höra det så många gånger att jag till sist trodde på det fullt och fast. Det spelade ingen roll vad jag själv kände längre.” (Frankner, 2021, s. 38)

I Josefins berättelse framträder hur kontrollen inte enbart påverkar människors handlingar, utan också deras självbild och sätt att förstå sig själva genom gruppens perspektiv. Hon beskriver hur behovet av att bli accepterad och uppskattad inom församlingen gjorde det svårt att ifrågasätta kritiken, eftersom hennes känsla av tillhörighet allt mer blev beroende av gruppens godkännande (Frankner, 2021, s. 38–40).

Den gradvisa normaliseringen av kontroll blir ännu tydligare när våld och bestraffningar börjar framställas som något positivt och utvecklande. I Peters berättelse beskriver han hur fysisk bestraffning inom gruppen omtolkas från något skadligt till något som anses rättfärdigt och andligt nödvändigt. Han återkommer till hur människor inom Knutby lärdes att acceptera lidande och tillrättavisningar som uttryck för omsorg och hjälp snarare än övergrepp (Gembäck, 2020, s. 160–161).

”Vi fick lära oss att motstånd visade att man fortfarande styrdes av sitt köttsliga jag. Du ska vara tacksam om någon rättfärdig slår dig. Det betydde att personen ville hjälpa dig att bli ren och fri från synd.” (Gembäck, 2020, s. 160)

I Peters beskrivning omtolkas våldet till något moraliskt positivt och andligt utvecklande. Utifrån samhällets normer framstår fysisk bestraffning som oacceptabel och kriminell, men inom gruppens egen förståelse definieras handlingen istället som disciplinering, kärlek och andlig vägledning. Peter beskriver därmed hur gruppens normsystem successivt förändrar innebörden av handlingarna och gör det möjligt att förstå sådant som annars skulle uppfattas som övergrepp som något legitimt och till och med nödvändigt.

Laura (2010) beskriver också hur hårt arbete, självuppgiffring och disciplin normaliseras som naturliga delar av livet inom rörelsen. Hon återkommer till hur vardagen i Jonestown präglades av långa arbetsdagar, fysisk utmattning och stora personliga uppgiffringar, men också hur detta samtidigt uppfattades som meningsfullt eftersom arbetet kopplades till gruppens gemensamma mål och ideologi (Johnston Kohl, 2010, s. 64–66).

“It was hard, even grueling, most of the time. We worked long hours in the fields and were exhausted much of the day, but we believed we were building something important together.” (Johnston Kohl, 2010, s. 64)

“I had been celibate for six years, working my tail off for the cause I loved. I truly believed the sacrifices were worth it because we were trying to create a better world.” (Johnston Kohl, 2010, s. 66)

Laura beskriver uppgiffringarna som meningsfulla och moraliskt riktiga snarare än enbart påtvingade. Hårt arbete, disciplin och självuppgiffring framstår som naturliga delar av att vara en lojal medlem i Peoples Temple. På liknande sätt beskriver Josefin Frankner (2021) och Peter Gembäck (2020) hur lydnad, självkritik och underordning inom Knutby framstår som uttryck för andlig mognad och hängivenhet snarare än som kontroll (Frankner, 2021, s. 38–40; Gembäck, 2020, s. 41–42).

När Laura senare bryter mot gruppens regler beskriver hon också hur bestraffningarna framställs som självklara och legitima inom rörelsen. Hon beskriver hur Peoples Temple utvecklat ett eget system för skuld, straff och disciplin där överträdelser bedömdes utifrån rörelsens normer snarare än samhällets (Johnston Kohl, 2010, s. 66–67).

“Our sentences were determined by the gravity of our crime. Everyone understood that punishment was necessary because discipline protected the community and the cause we believed in.” (Johnston Kohl, 2010, s. 66)

Språket får nästan en juridisk och institutionell karaktär där bestraffningarna framstår som organiserade och legitima inom gruppens eget normsystem.

Deborah Layton (1998) visar ännu tydligare hur extrema handlingar normaliseras inom Peoples Temple. Hon beskriver hur offentliga förhör, förnedring och fysisk bestraffning blev en accepterad del av vardagen inom rörelsen. Deborah återkommer till hur dessa situationer först upplevdes som obehagliga, men hur medlemmarna med tiden började vänja sig vid dem eftersom de framställdes som nödvändiga för disciplin och kollektiv överlevnad (Layton, 1998, s. 118–120).

“These often humiliating sessions had begun to include physical beatings with a large wooden paddle. People were forced to stand in front of the community while others watched the punishment and were reminded why obedience was necessary.” (Layton, 1998, s. 118)

Deborah beskriver samtidigt hur även hon själv började acceptera och legitimera våldet inom Peoples Temple:

“Sometimes one needed corporal punishment to make meaningful changes. I slowly began to accept the idea that punishment could actually help people become better members of the community.” (Layton, 1998, s. 118)

Det centrala i Deborahs berättelse är att våldet inte längre framställs som meningslöst eller enbart skrämmande, utan som något som kunde bidra till utveckling och förbättring. Genom berättelsen framstår det som att hennes förståelse av vad som är rätt och fel gradvis förändras i takt med att gruppens normsystem får allt större inflytande över hennes sätt att tolka handlingarna.

Sammantaget visar berättelserna från både Knutby och Peoples Temple hur normbrytande beteende utvecklas genom långsamma sociala processer där kontroll, kritik och extrema handlingar successivt normaliseras inom grupperna. Berättelserna synliggör hur människor gradvis börjar förstå handlingar utifrån gruppens normsystem snarare än utifrån samhällets normer och värderingar. Kontroll och lydnad utvecklas därmed inte främst genom plötsligt

tvång, utan genom gemenskap, identitet och successiva förändringar i människors sätt att förstå sig själva och omvärlden.

5.5 Roller, fasader och upprätthållandet av gruppens image

I både Knutby och Peoples Temple beskriver författarna hur grupperna utåt framstod som varma, harmoniska och trygga gemenskaper trots att kontroll, manipulation och olika former av övergrepp samtidigt pågick internt. I självbiografierna återkommer beskrivningar av hur medlemmarna uppfattades som lyckliga, kärleksfulla och engagerade samt hur grupperna aktivt förmedlade en bild av stark gemenskap och mening både inför nya medlemmar och omvärlden.

I flera av berättelserna framträder därmed hur både ledare och medlemmar tillsammans bidrar till att upprätthålla en idealiserad bild av grupperna. Fasaden bygger inte enbart på medveten manipulation, utan också på att människor själva vill tro på bilden av gruppen som kärleksfull, trygg och meningsfull (Goffman, 2000, s.28,33). Detta gör det samtidigt svårare att identifiera kontroll och manipulation eftersom den positiva bilden hela tiden förstärks genom människornas egna framträdanden inför både varandra och omvärlden.

Detta kan förstås genom skillnaden mellan främre och bakre region(Goffman, 2000, s. 97-103). I berättelserna från både Knutby och Peoples Temple framträder hur grupperna bygger upp en främre region där harmoni, kärlek och gemenskap står i centrum samtidigt som konflikter, rädsla och kontroll hålls undan från omvärlden och ofta även från nya medlemmar.

Samtidigt visar självbiografierna att denna främre region döljer en bakre region där kontroll och manipulation successivt blir allt mer närvarande. I Peter Gembäcks (2020) berättelse framträder detta genom hur den varma gemenskap som först möter nya medlemmar gradvis kompletteras av återkommande kritik, tillrättavisningar och psykisk kontroll. Peter beskriver hur människor inom Knutby utåt framstod som trygga och andligt harmoniska samtidigt som medlemmarna internt övervakades och korrigerades genom ständig kritik och krav på lydnad (Gembäck, 2020, s. 41–42). Han beskriver också hur människor lärde sig att dölja osäkerhet och negativa känslor för att fortsätta framstå som andligt starka inför gruppen.

Deborah (1998) beskriver hur medlemmarna offentligt förväntades visa entusiasm, disciplin och fullständig lojalitet till Jim Jones även när de internt upplevde rädsla eller tvivel (Layton,

1998, s. 104–106; s. 118–120). Hon beskriver hur människor under offentliga möten applåderade Jim Jones och försvarade gruppen trots att många samtidigt var rädda för bestraffningar eller ifrågasatte situationen i Jonestown. Deborah återkommer också till hur medlemmar lärde sig att undertrycka kritik och anpassa sina uttryck för att inte framstå som illojala mot rörelsen.

Skillnaden mellan gruppens främre och bakre region blir särskilt tydlig i Laura Johnston Kohls (2010) beskrivning av kongressledamoten Leo Ryans besök i Jonestown. Laura beskriver hur medlemmarna arbetade hårt för att visa upp rörelsen som harmonisk, engagerad och välfungerande inför omvärlden. Hon återkommer till hur människor deltog i uppträdanden, musik och gemensamma aktiviteter samt hur hela miljön präglades av energi och stolthet under besöket (Johnston Kohl, 2010, s. 74).

Laura skriver:

“The family talent show was awesome and enthusiastic. The community was at its best. Everyone seemed energized and proud to show what we had built together.” (Johnston Kohl, 2010, s. 74)

Lauras berättelse visar inte bara hur gruppen visar upp en positiv bild utåt, utan också hur medlemmarna själva aktivt deltar i upprätthållandet av denna bild. Hon beskriver inte situationen som falsk eller konstlad, utan som genuint positiv och meningsfull. Under Leo Ryans besök fungerar Jonestown därmed som en tydlig främre region där medlemmarna tillsammans iscensätter en bild av Peoples Temple som harmoniskt och lyckligt.

Detta blir ännu tydligare när Laura beskriver sina egna känslor under besöket:

“I was absolutely honest when I told him that I loved it there. I truly believed we were creating something better than the world outside.” (Johnston Kohl, 2010, s. 74)

Laura beskriver sina känslor som genuina och ärliga, vilket visar hur hennes identitet och självförståelse formats genom gruppens normer och världsbild. Hon återkommer också till hur Jonestown uppfattades som ett alternativ till det samhälle medlemmarna lämnat bakom sig och hur rörelsen gav människor känslan av mening och kollektivt syfte (Johnston Kohl, 2010, s. 70–74). Utifrån John C. Turners (2010) teori om social identitet blir detta betydelsefullt eftersom människor successivt börjar förstå sig själva genom gruppens normer

och relationer. När Peoples Temple blivit Lauras främsta källa till mening och gemenskap framstår det också som logiskt att hon upplever kärlek och lojalitet till gruppen trots den kontroll som samtidigt existerar.

Samtidigt visar Deborah Laytons (1998) berättelse en helt annan sida av Jonestown. Deborah beskriver hur människor övervakades, kontrollerades och bestraffades samtidigt som rörelsen fortsatte att visa upp en bild av gemenskap och jämlikhet utåt (Layton, 1998, s. 150–151).

“They were being herded like animals by someone in army fatigues who was carrying a rifle. The Learning Crew was punishment for not following orders, complaining, or not working fast enough.” (Layton, 1998, s. 150–151)

Medan Laura beskriver musik, gemenskap och stolthet beskriver Deborah istället bevakning, bestraffningar och rädsla. Skillnaden mellan deras berättelser synliggör kontrasten mellan gruppens främre och bakre region där bilden av gemenskap och mening ställs mot den kontroll och disciplinering som samtidigt präglade vardagen i Jonestown.

Josefin skriver:

”Stunderna då jag kände mig uppskattad och njöt av livet gjorde det ännu svårare att börja tänka kritiskt. Jag ville inte förlora gemenskapen eller känslan av att höra hemma någonstans.” (Frankner, 2021, s. 254)

Josefin beskriver hur kontroll och gemenskap samexisterar inom gruppen. De positiva erfarenheterna blir betydelsefulla eftersom de gör det svårare att tolka gruppen som destruktiv. På liknande sätt beskriver Laura hur hon under lång tid upplevde genuin stolthet och kärlek till Peoples Temple trots den kontroll som samtidigt existerade inom Jonestown (Johnston Kohl, 2010, s. 70–74).

Även Peter Gembäck (2020) reflekterar i efterhand kring hur medlemmarna själva bidrog till att upprätthålla Åsa Waldaus position inom Knutby. Han beskriver hur människorna runt Åsa genom sitt beteende och sin lojalitet förstärkte bilden av henne som en särskild andlig auktoritet (Gembäck, 2020, s. 208).

”Det var vi runt omkring som byggde hennes plattform så vi har ett delansvar. Vi förstärkte bilden av henne som någon särskild och vågade sällan ifrågasätta det som hände.” (Gembäck, 2020, s. 208)

Peter problematiserar därmed bilden av medlemmarna som enbart passiva offer genom att beskriva hur människorna runt Åsa Waldau själva bidrog till att förstärka hennes auktoritet och gruppens normsystem. På liknande sätt beskriver Deborah hur människor inom Peoples Temple ofta deltog i att försvara Jim Jones och upprätthålla rörelsens normer även när de själva började känna tvivel eller rädsla (Layton, 1998, s. 104–106).

Samtidigt framträder hur tystnad och själv censur blir viktiga delar av gruppernas sociala kontroll. Deborah beskriver hur människor inom Peoples Temple uppmanades att inte tala öppet om det som skedde inom rörelsen och hur kritik eller tvivel kunde uppfattas som ett hot mot både gruppen och människorna omkring dem (Layton, 1998, s. 175).

“Tell no one!!!! Even the most innocent and caring of people had harmed a loved one by naively misspeaking their minds to Father.” (Layton, 1998, s. 175)

Deborah beskriver hur människor gradvis lär sig att kontrollera sina egna ord och känslor för att skydda gruppen och undvika konsekvenser. På liknande sätt beskriver Josefin Frankner (2021) och Peter Gembäck (2020) hur människor inom Knutby ofta undvek att ifrågasätta Åsa Waldau eller gruppens normer av rädsla för att framstå som illojala eller andligt svaga (Frankner, 2021, s. 38–40; Gembäck, 2020, s. 41–42).

Sammantaget visar berättelserna hur sekternas makt inte enbart bygger på direkt kontroll, utan också på människors gemensamma framträdanden och upprätthållandet av en idealiserad gruppimage. Självbiografierna synliggör hur både ledare och medlemmar tillsammans bidrar till att skapa bilden av grupperna som kärleksfulla och meningsfulla trots att kontroll och manipulation samtidigt pågår internt. Utifrån Erving Goffmans (2002) dramaturgiska perspektiv blir det tydligt hur gruppernas främre region skyddar den interna verkligheten genom att konflikter, rädsla och disciplinering hålls dolda bakom en positiv fasad.

6.1 Diskussion

Tidigare forskning har betonat betydelsen av emotionell anknytning, grupptillhörighet och social isolering för människors kvarstannande i sådana miljöer (Lalich, 2004; Stein, 2017). Detta framträder tydligt i självbiografierna där författarna beskriver hur grupperna initialt erbjuder gemenskap, mening och trygghet snarare än kontroll och manipulation. Linnéa Kuling (2020) beskriver exempelvis Knutby som en plats där ”ingen behöver vara ensam”, medan Laura Johnston Kohl (2010) beskriver Peoples Temple som präglad av “love, fellowship and good intentions”. Resultatet stödjer därmed tidigare forskning som visat att starka emotionella relationer och social gemenskap ofta utgör centrala delar i människors anknytning till slutna religiösa grupper. Samtidigt bidrar studien med ett tydligare inifrånperspektiv genom att synliggöra hur tidigare medlemmar själva beskriver och förstår dessa processer i efterhand.

Resultatet ligger även i linje med tidigare forskning om social identitet och grupptillhörighet. Swann et al. (2012, s. 441–446) beskriver hur individens personliga identitet i vissa grupper kan smälta samman med gruppens identitet, vilket kan öka lojalitet och vilja till uppoffring för gruppens skull. Även Hogg et al. (2017) betonar att människor i situationer präglade av osäkerhet kan söka sig till grupper med tydliga normer, stark sammanhållning och auktoritativa ledare eftersom dessa erbjuder stabilitet och identitet. Liknande beskrivningar framträder i självbiografierna där både Knutby och Peoples Temple successivt utvecklar starka kollektiva identiteter där grupperna framställs som särskilda och moraliskt överlägsna omvärlden. Linnéas beskrivning av Knutby som en ”främmande värld” och Deborah Laytons (1998) beskrivningar av hur avhoppare betraktades som förrädare illustrerar hur skillnaden mellan ”vi” och ”dem” gradvis förstärks. Studien visar därmed att normbrytande beteende inte enbart kan förstås genom lydnad eller rädsla, utan också genom människors behov av identitet, tillhörighet och social gemenskap.

Resultatet visar också social kontroll och normalisering av normbrott inom slutna religiösa grupper. Frisk (2018) beskriver hur kontroll inom Knutby Filadelfia upprätthölls genom andlig auktoritet, osäkerhet och social exkludering, medan Richardson (1979) visar hur Peoples Temple utvecklade ritualer och ideologiska föreställningar som gjorde extrema handlingar begripliga och legitima inom gruppens egen världsbild. I självbiografierna beskrivs kritik, bestraffningar och våld successivt börjar förstås som uttryck för omsorg, disciplin eller andlig utveckling. Peter Gembäck (2020) beskriver exempelvis hur människor

förväntades vara ”tacksamma” för fysisk bestraffning, medan Deborah Layton (1998) beskriver hur våld gradvis började uppfattas som något som kunde hjälpa människor att förändras. Resultatet stödjer därmed tidigare forskning som visat att extrema handlingar inom slutna grupper sällan utvecklas genom plötslig irrationalitet, utan genom gradvisa sociala processer där gruppens normsystem successivt ersätter samhällets normer (Coates, 2015; Stein, 2017). Samtidigt bidrar studien med ett tydligare fokus på hur tidigare medlemmar själva beskriver och ger mening åt dessa processer i sina självbiografiska berättelser.

Sammantaget visar studien hur tidigare medlemmar beskriver processer där sociala band, grupptillhörighet och identitet successivt förändrar individers förståelse av normer, relationer och handlingsmönster inom slutna religiösa grupper. Resultatet synliggör hur lojalitet och acceptans av gruppens normsystem utvecklas genom en kombination av emotionell anknytning, social gemenskap, kontroll och kollektiva verklighetsuppfattningar snarare än genom plötsligt tvång eller irrationalitet. Studien bidrar därmed till en fördjupad förståelse av hur normbrytande handlingar kan utvecklas och legitimeras inom slutna sociala och religiösa sammanhang.

6.2 Metodreflektion

Studien bygger på kvalitativ tematisk analys av självbiografiska berättelser från tidigare medlemmar i Knutby och Peoples Temple. Självbiografierna ger inte direkt tillgång till en objektiv beskrivning av ”hur det faktiskt var”, utan till hur individerna själva i efterhand beskriver, tolkar och skapar mening kring sina erfarenheter. Händelser och relationer kan därför påverkas av senare reflektioner, bearbetningar och nya perspektiv. Samtidigt är detta också en styrka i relation till studiens syfte eftersom fokus ligger på individernas egna upplevelser och meningsskapande processer. Genom självbiografierna blir det möjligt att analysera hur tidigare medlemmar själva beskriver relationen mellan gemenskap, identitet, lydnad och normbrytande beteende.

Det är även viktigt att uppmärksamma att studiens urval är begränsat till personer som lämnat grupperna och därefter valt att skriva om sina erfarenheter. Självbiografierna representerar därför inte alla tidigare medlemmarnas upplevelser och inte heller personer som fortfarande är aktiva inom grupperna. Ambitionen har dock inte varit att skapa statistiskt generaliserbara resultat, utan att bidra med fördjupad förståelse av sociala processer inom slutna religiösa

grupper. Resultaten kan därför snarare förstås som analytiskt generaliserbara, där studiens resultat och den teoretiska analysen av självbiografierna synliggör sociala processer som kan vara relevanta även i andra sammanhang präglade av stark grupptillhörighet, social kontroll och alternativa normsystem. Analysen visar exempelvis hur sociala band, emotionell anknytning och kollektiv identitet successivt kan bidra till att individers förståelse av rätt och fel förändras i takt med att gruppens normer får allt större betydelse. På så sätt kan studien bidra till en bredare förståelse av hur normförskjutning, lojalitet och kontroll utvecklas inom slutna sociala miljöer även utanför de specifika grupper som undersökts här.

Den tematiska analysen har präglats av ett växelspel mellan empiri och teori där återkommande teman identifierats i självbiografierna och därefter analyserats med hjälp av Hirschi, Turner, Reicher och Goffman. Teorierna har bidragit till att synliggöra olika dimensioner av de processer som beskrivs i berättelserna. Hirschis teori har exempelvis gjort det möjligt att analysera betydelsen av sociala band, emotionell anknytning och försvagade relationer till omvärlden, medan Turner hjälpt till att förstå hur individernas identitet successivt formas genom grupptillhörighet och vi-och-dem-processer. Reichers perspektiv har varit betydelsefullt för analysen av hur normbrytande handlingar kan uppfattas som rationella och legitima inom gruppens kollektiva verklighetsuppfattning, och Goffmans dramaturgiska perspektiv har synliggjort hur grupperna arbetar med roller, fasader och sociala framträdanden för att upprätthålla en idealiserad bild av sig själva.

Samtidigt finns vissa begränsningar i teori användningen. Teorierna riskerar delvis att förenkla komplexiteten i människors erfarenheter genom att lyfta fram vissa sociala processer mer än andra. Exempelvis fokuserar teorierna främst på gruppprocesser, identitet och social kontroll, vilket innebär att individuella skillnader, personliga livserfarenheter och emotionella aspekter som inte direkt kan kopplas till teoriernas begrepp riskerar att få mindre utrymme i analysen. Det finns också en risk att teorierna leder till att berättelserna tolkas alltför strukturellt, där människors handlingar främst förstås genom gruppens påverkan snarare än genom individernas egna aktiva val och tolkningar. För att motverka detta har analysen strävat efter att hela tiden utgå från författarnas egna beskrivningar och låta teorierna fungera som analytiska verktyg snarare än färdiga förklaringsmodeller.

6.3 Framtida forskning

Studien visar samtidigt att teorierna inte fullt ut kan förklara varför vissa individer lämnar sekterna medan andra stannar kvar under längre tid. Självbiografierna visar att människors erfarenheter skiljer sig åt trots att de befinner sig i samma sociala sammanhang. Detta tyder på att individuella erfarenheter, personliga relationer och specifika livssituationer också spelar en betydande roll i hur människor förhåller sig till grupperns normer och kontrollmekanismer.

Framtida forskning skulle därför kunna undersöka hur individuella skillnader påverkar människors mottaglighet för och motstånd mot destruktiva grupprocesser. Det hade även varit relevant att jämföra självbiografiska berättelser med intervjustudier eller observationer för att ytterligare undersöka hur människor beskriver och förstår sina erfarenheter av slutna religiösa grupper. Vidare skulle framtida forskning kunna studera liknande sociala processer i andra typer av slutna miljöer och gemenskaper, exempelvis politiska extremistgrupper eller digitala communities präglade av stark grupptillhörighet och social kontroll. Dessutom studera vilka teorier som förklarar den starka ledarens betydelse för sekterna.

Referenser

- Bryman, A. (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 3 uppl., Liber AB.
- Coates, D. D. (2015). *Working with cult members and survivors: A sociological perspective*. *Social Work*, 60(2), 105–111.
- Dawson, L. L. (2010). *Comprehending cults: The sociology of new religious movements* (2 uppl.). Oxford University Press.
- Frankner, J., & Gustavsson, C. (2021). *Kristi bruds slav: Mitt liv i sektens hjärta*. Polaris.
- Frisk, L. (2018). *Spiritual shunning and the process of ostracism in Knutby Filadelfia*. *Approaching Religion*, 8(3), 1–21.
- Gajewski, M. (2020). *Pedagogical, neuropsychological and social conditions of shaping the identity of cult group followers*. *Society Register*, 4(3), 229–242.
- Gembäck, P., & Sohlander, A. (2017). *Knutby inifrån: Så förvandlades pingstförsamlingen till en sekt*. Forum.
- Goffman, E. (2000). *Jaget och maskerna: En studie i vardagslivets dramatik*. Prisma.
- Hirschi, T. (2002). *Causes of delinquency*. Transaction Publishers. (Originalarbete publicerat 1969)
- Hogg, M. A., Abrams, D., Otten, S., & Hinkle, S. (2017). *Social identity and self-categorization processes in organizational and group contexts*. *Group Processes & Intergroup Relations*, 20(5), 570–581.
- INFORM. (u.å.). *About INFORM*. King's College London. Hämtad 20 maj 2026 från [INFORM official website](#)
- Johnston Kohl, L. (2010). *Jonestown survivor: An insider's look*. iUniverse.
- Kuling, L. (2020). *Knutbyflickan: Uppväxt i sektens innersta krets*. Storytel Original.
- Lalich, J. (2004). *Bounded choice: True believers and charismatic cults*. University of California Press.

- Lalich, J., & Tobias, M. (2006). *Take back your life: Recovering from cults and abusive relationships* (2 uppl.). Bay Tree Publishing.
- Layton, D. (1998). *Seductive poison: A Jonestown survivor's story of life and death in the Peoples Temple*. Anchor Books.
- Reicher, S. (2010). Beyond deindividuation: Rethinking the relationship between crowd behaviour and social identity. I H. Tajfel (Red.), *Social identity and intergroup relations* (s. 247–260). Cambridge University Press.
- Richardson, J. T. (1979). *People's Temple and Jonestown: A corrective comparison and critique*. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 18(3), 239–255.
- Stein, A. (2017). *Terror, love and brainwashing: Attachment in cults and totalitarian systems* (2 uppl.). Routledge.
- Swann, W. B., Jr., Gómez, Á., Seyle, D. C., Morales, J. F., & Huici, C. (2012). *Identity fusion: The interplay of personal and social identities in extreme group behavior*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(5), 995–1011.
- Tivenius, O. (2024). *Tematisk analys* (1:a uppl.). Studentlitteratur.
- Turner, J. C. (2010). Towards a cognitive redefinition of the social group. I H. Tajfel (Red.), *Social identity and intergroup relations* (s. 15–40). Cambridge University Press.
- Vetenskapsrådet. (2024). *God forskningssed 2024*. Vetenskapsrådet. Hämtad 19 maj 2026 från God forskningssed 2024